

Igor Jurekovič

Aleš Črnič in Anja Pogačnik: Religija in šola.

Poučevanje o religiji in njena simbolna prisotnost v javni šoli.

Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2021.

180 strani (ISBN: 978-961-235-990-4), 20 EUR

Delo dr. Črniča in dr. Pogačnik je dobrodošel opomnik raziskovalcem religije, da je ta še kako konkreten družbeni pojav, ki je predmet nenehne družbene regulacije. Knjiga slovenskemu znanstvenemu prostoru prvenstveno prispeva kot aktualizacija znanstvene literature s področja vloge religije v javni šoli. Najpomembnejši dosežek avtorjev je, da sta na podlagi primerjalne analize aktualnih razmer na področju religije in šole oblikovala strokovne smernice za upravljanje z religijo v slovenski šoli. Opozarjata nas, da je reforma poučevanja in simbolne prisotnosti religije v slovenski šoli nujno potrebna za razvoj temeljne religijske pismenosti.

Ob predstavitvi dela je treba poudariti dvoje: prvič, knjiga predstavlja končno poročilo dvoletnega projekta »Izzivi religijsko pluralne družbe za javno šolo«, ki ga je Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport leta 2018 razpisalo, da bi raziskovalci pripravili strokovno analizo področja s primerjalno analizo izbranih držav Evropske unije; in drugič, knjiga kot končno poročilo projekta teži k praktični aplikaciji dognanj v obliki različnih pravno-formalnih ukrepov. To avtorja poskušata doseči z oblikovanjem strokovnih priporočil za sistemsko urejanje področja v Sloveniji. Skratka, avtorja jasno opredelita specifičen namen dela. Hkrati pa v nadaljevanju odpirata vprašanja, o katerih bi bila dobrodošla tako nadaljnja znanstvena razprava kakor tudi strokovni posvet.

Delo obravnava povezani razsežnosti odnosa med religijo in javno šolo: obliko pouka religije in simbolno prisotnost religije. V prid preglednosti knjige avtorja razsežnosti ločita, čeprav ju sicer obravnavata skupaj. Prvi del knjige namenita analizi različnih tipov pouka religije, drugi del pa prikazu načinov ureditve simbolne pojavnosti religije v javni šoli. Najprej opredelita oblike religijskega pouka in povzameta bistvena evropska priporočila glede pouka religije. Nadaljujeta z izvrstno primerjalno analizo skrbno izbranih dvanajstih držav, pri katerih se sklicujeta na pomoč tujih kolegov in kolegic: Avstrija, Belgija, Češka, Danska, Francija, Hrvaška, Italija, Nemčija, Norveška, Poljska, Švedska ter Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske. Na podlagi informativne analize nato izdelata tipologijo pouka religije. Opremljena s podatki iz tujine predstavi še stanje v Sloveniji na primeru osnovnošolskega obveznega izbirnega predmeta verstva in etika. Kritično ovrednotita kurikulum predmeta ter obenem navedeta natančne podatke o pogostosti izvajanj predmeta po šolah in številu otrok, ki so predmet obiskovali. Ocenjujeta, da je kurikulum predmeta »sodobno in razmeroma kakovostno zastavljen« (str. 81). Obenem vendarle ugotavljata, da je za pouk religije značilna »popolna izbirnost in neambicioznost« (str. 145) ter da se v nobeni od primerjanih držav – izvzemši Francijo – učenci v javnih šolah o religiji »ne učijo tako malo kot pri nas« (prav tam). Na podlagi ugotovitev oblikujeta smernice za revitalizacijo pouka.

Podobno ravnata tudi v primeru simbolne prisotnosti religije v javni šoli. Najprej predstavita oblike prisotnosti, nadaljujeta z mednarodnimi smernicami, nato pa predstavita primerjalno analizo dvanajstih držav. Na podlagi primerjave izdelata inovativno tipologijo, da bi shematično prikazala evropske prakse, nato pa razčlenita tudi stanje v Sloveniji. Ugotavljata, da je to področje formalno neregulirano razen zakonske prepovedi religijskih obredov, katere fokus je zagotavljanje nevtralnosti šolskega prostora. Instanca, ki o posameznih primerih odloča, so vodstva šol, celokupno pa je vpliv večinske religije minimalen (str. 136). Poglavje skleneta s strokovnimi smernicami.

Delo izpolni v uvodu zastavljena pričakovanja in hkrati odpira kopico dobrodošlih vprašanj – tako za raziskovalce kakor tudi za državne upravljavce religije v javni šoli. Zanimivo bi bilo npr. soočiti različne opredelitve simbolne prisotnosti religije v šoli in iz njih izhajajoče smernice. Te opredelitve temeljijo na prvotni konceptualizaciji laičnosti, zato se sprva pomudimo pri njej. Avtorja svojo opredelitev laičnosti temeljita na delu pedagoga dr. Zdenka Kodlje *Med pravico in prepovedjo* (2011). Laičnost definirata kot »neodvisnost družbenih sistemov [...] od neposrednih religijskih vplivov« (str. 19). Nadaljujeta, da se v laični državi osebna prepričanja enih ne smejo vsiljevati drugim, zaradi česar so vsi državljani svetovnonazorsko enaki. Da bi to načelno stališče lahko vzdržalo v praksi, mora biti država nevtralna v odnosu do religij in svetovnih nazorov. »Konfesionalna nevtralnost,« navajata, »je jamstvo nepristranskosti države in pogoj, da se vsakdo, ne glede na svoje versko ali filozofsko prepričanje, lahko v njej prepozna« (Kodlja 2011: 27). Konfesionalna nevtralnost države pomeni, da so v njej »religiozna ali filozofska prepričanja državljanov in drugih posameznikov obravnavana kot njihova zasebna stvar« (prav tam, poudarek dodan).

Vrnimo se k smernicam, ki jih avtorja priporočata glede nošnje religijskih simbolov v šoli. Pri oblikovanju predlogov pazljivo ločujeta med učenci in učitelji. Prvim naj bi bilo »smiselno dopuščati vidne znake in simbole religijske pripadnosti [...], pri čemer ti ne smejo bistveno ovirati izvajanja rednega šolskega programa in onemogočiti osebne identifikacije učencev« (str. 138). Pri učiteljih ubereta drugačen pristop, saj naj bi bil njihov vstop v javnošolski prostor prostovoljen. Prepričana sta, da morajo učitelji nevtralnost šole »izražati s svojim delovanjem, obnašanjem in tudi s svojim izgledom« (str. 139). Na podlagi uvodne opredelitve laičnosti trdita, da je učiteljem »smiselno in upravičeno omejiti nošnjo markantnih znakov/simbolov (in/ali obleke), ki bi zelo vidno naznanjali povezavo posameznega učitelja ali učiteljice s katero izmed religijskih tradicij« (str. 139).

Na začetku knjige izvemo, da če naj bo država konfesionalno nevtralna, mora religiozna prepričanja razumeti kot zasebno stvar posameznikov. To skupaj s smernicami odpira izjemno pomembna – in zapletena – vprašanja o verskih svobodah javnih uslužbencev na splošno: ali bi morali vsaj delno omejiti versko svobodo javnih uslužbencev na delovnem mestu? Oziroma ali gre tako postopati le v primeru učiteljev, saj ti na dnevni ravni poučujejo dovzetne otroke? Delo seveda obravnava specifičnost javne šole, zato ne gre pričakovati izdatne obravnave vprašanja religijskega izkazovanja javnih uslužbencev, a vseeno nudi dobre nastavke za nadaljnje razmisleke.

Avtorja se zavedata, da je koncept laičnosti zapleten, saj vključuje tako različne cilje kot tudi različne poti. V tej luči je zanimivo delo *Laičnost in svoboda vesti* (2020),

v katerem se Jocelyn Maclure in Charles Taylor posvetita razčlembi načela laičnosti. Delo je podobno kot v našem primeru nastalo na podlagi poročila komisije, ki je želela urediti mesto religije v javni sferi Quebeca. Avtorja – podobno kot Črnič in Pogačnik – trdita, da laičnost počiva na načelih enakosti spoštovanja in svobodi vesti. Ločita med dvema idealnima tipoma laičnosti: republikanskim in liberalno-pluralističnim, ki ju razlikujeta glede na *smoter* laičnosti. Prvi vidi *smoter* v integraciji pripadnikov različnih kultur in religij v državljane, kar zahteva »distanciranje od religiozne pripadnosti in potlačitev teh pripadnosti v zasebno sfero« (prav tam, str. 39). Po drugi strani liberalno-pluralistični model vidi smisel v ravnovesju med spoštovanjem »moralne enakosti in spoštovanjem svobode vesti oseb« (prav tam). Torej, prvi umakne religioznost v zasebno sfero posameznika, drugi pa bi skupnost gradil na prepoznavanju in učenju o religioznih razlikah pluralne družbe. Avtorja v knjigi zagovarjata liberalno-pluralistični model, za katerega lahko rečemo, da mu želita slediti tudi Črnič in Pogačnik (čeprav se do omenjene kategorizacije ne opredeljujeta). Pri tem pa je zanimivo, da sta si deli v navzkrižju glede vprašanja simbolnega izkazovanja religijske pripadnosti učiteljev. Medtem ko Črnič in Pogačnik temu nasprotujeta, Maclure in Taylor pojavljanje religioznosti v državnih prostorih na splošno dopuščata in spodbujata. Sprašujeta se, ali je mar res, da je oseba, ki nosi prepoznavno religiozno znamenje, manj sposobna izkazovanja nepristranskosti, saj je »v prvi vrsti pomembno, da ti akterji [države] kažejo nepristranskost pri izvajanju svojih funkcij« (Maclure in Taylor 2020: 47). Po Maclure in Taylor lahko zahtevo po popolni religijski nevtralnosti javnih uslužbencev prej uvrstimo v republikanski kakor liberalno-pluralistični model. Zato vztrajata pri nevtralnosti *dejanj* javnih uslužbencev, medtem ko bi – z liberalno-pluralističnega stališča – nošenje religioznega znamenja omejevala tam, kjer omejujejo izpolnjevanje funkcij. S tem ubereta pristop, kateremu Črnič in Pogačnik sledita pri izkazovanju simbolov religijske pripadnosti učencev. Skratka, na podlagi podobnega izhodiščnega smotra laičnosti knjigi predlagata različna ukrepa.

Soočenje različnih smernic odpira izdatnejšo razpravo, ki je sicer ne smemo razumeti kot iskanje *pravi* odgovora. Recimo, da bi sledili smernicam Maclure in Taylor – mar ne zavračata moči religijskih simbolov, ko trdita, da so pomembna le *dejanja* učiteljev? A tudi stališča avtorjev *Religije in šole* morda ne gre zlahka sprejeti – zakaj pa bi predpostavljali, da je lahko učiteljica muslimanka bolj (ali manj) nevtralna, če nosi nikab? Skratka, gre za zapletana vprašanja, in zelo dobrodošlo je, da imamo v Sloveniji priložnost o njih razmišljati ob sodobnem knjižnem delu.

Delo *Religija in šola* je podatkovno bogato, izvrstno strokovno delo. Avtorja sta zadani cilj dosegla s pripravo odlične primerjalne študije ter oblikovanjem inovativnih tipologij pouka religije in upravljanja simbolne prisotnosti religij. Pri tem sta postopala v koraku z aktualnimi dognanji družboslovnega raziskovanja religije – še posebej hvaljevredno je vztrajanje pri zavračanju zmotnega enačenja religije z verovanjem in pri kritiki koncepta svetovnih religij. To razumeta kot družboslovni dejstvi, ki ju moramo upoštevati tako pri oblikovanju učnega načrta predmeta verstva in etika kakor tudi pri premislekih o simbolni prisotnosti religije v javni šoli. Nenazadnje bi bilo v tej luči dobro premisliti tudi o samem imenu predmeta, v katerem bi besedo »verstva« veljalo zamenjati s pojmom, ki bi natančneje zajel pluralnost religijskih pojavov. Nadvse pomembno je,

da delo kljub strokovnosti ostaja izjemno dostopno, prebere ga lahko vsakdo, ne da bi pri tem trpela njegova informativnost.

Glede na to, da delo predstavlja končno poročilo projekta, katerega namen je bila priprava natančnih strokovnih smernic, je njegova dostopnost izrednega pomena. Le želimo si lahko, da delo *Religija in šola* ne bi ostala zaprašena na knjižnih policah prostorov šolskega ministrstva, temveč da bi krojila težko pričakovano ureditev mesta religije v slovenskih javnih šolah.

Literatura

Kodelja, Zdenko (2011): *Med pravico in prepovedjo*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Maclure, Jocelyn, in Taylor, Charles (2020): *Laičnost in svoboda vesti*. Ljubljana: Založba Krtina.